

Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)

Uighur Altun Yaruk (Introduction, Text and Index)

Kaya, Ceval (2021). Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1014 s. ISBN: 978-975-16-0677-8

Gülşah Altın¹

¹Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: G.A. 0000-0003-2992-2634

Sorumlu yazar/Corresponding author:

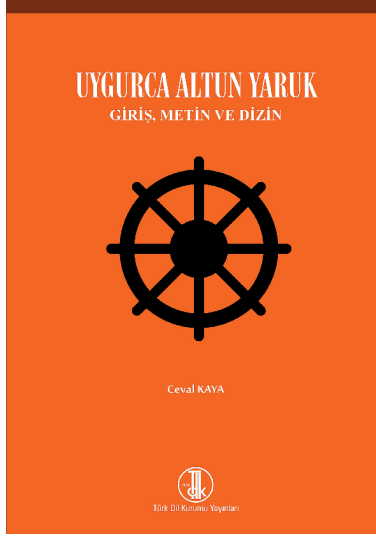
Gülşah Altın,
Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-mail: gulsah.altin@ogr.iu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 05.03.2022

Kabul/Accepted: 21.04.2022

Atıf/Citation:

Altın, G. (2022). Uygurca altun yaruk (giriş, metin ve dizin) [Ceval Kaya'nın "Uygurca Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin)" adlı eserinin değerlendirmesi]. *TUDED*, 62(1), 221–225.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2022-1083414>

Anahtar Kelimeler: Eski Türk Dili, Eski Uygur Türkçesi, Altun Yaruk, Sutra, Budizm

Keywords: Old Turkic Language, Old Uighur Turkish, Altun Yaruk, Sutra, Buddhism

1910 yılında Malov tarafından Çin'in Gansu eyaletinde bulunan, Mahayana Budizmi'ne ait bir sutra olan Altun Yaruk; Çince'den Uygurcaya çevrilmiş bir eserdir. Eser; 8. yüzyılda aslı olan Sanskritçeden Çinceye, 10. yüzyılda ise Çince'den Uygurcaya çevrilmiştir. Metnin Sanskritçe adı *Suvarnabhāsottamasūtra Sūtrendrarāca* (*Altın Işığın Yüksek Sutrasi, Sutraların Kralı*); Uygurca tam adı ise *Altun Öñlüg Yaruk Yaltrıklıg Kopda Kötrülmiş Nom İligi* (*Altın Renkli, Işıklı, En Üstün Sutra Hükümdarı*)'dir. Çevirmenin adı *Şiñko Şeli Tutuñ*'dur (Kaya, 1994, 2021; Karahan, 2013; Sertkaya, 1995).

Altun Yaruk'un dili hakkında eserin *Giriş (süü), I. Kitap, II. Kitap, IV. Kitap, X. Kitap, Buyan Evirmek*, bölümlerinde *Uygur tili, Türk tili, Türk Uygur tili* ve *Türkçe* ifadeleri geçer. Bu ifadeler, kitap bölümlerinin sonunda yer almıştır:

m(e)n danyasın açarı kumgan tutuñnuñ ötügi üze tavışgan yıl bişinç ayın tüpüt tilintin uygur tiliñe evirtim” (s. 104-105).

t(a)v[gaç] t[i]ntin yene bu biş çöpik y(a)vlak ödteki kinki [boşgutlug] biş balıklıg şıñko [şeli tutuñ] türk tilinçe ev[irmiş...] (s. 214).

...öde koluda kinki boşgutlug biş balıklıg şıñko şeli tutuñ tavgaç tilintin türk uygur tilinçe ikileyü evirmiş (s. 379).

bu nomug okıguda eñ başlayuçı dyanıg sakınıp tapıg ötüñüp bu sekiz çaytı yükünçüg sözleyü yükünüp yene nomnuñ bir şlok enetkekeçe azu türkçe... (s. 107).

Metnin Radloff ve Malov tarafından yayımlanan nüshası, Saint Petersburg Bilimler Akademisinde'dir ve en eksiksiz nüshadır. (V. V. Radloff ve S. E. Malov *Suvarnabhāsa* (Sutra Zolotogo Bleska), *Tekst uygurskoy*). III. kitaba ait 3. yaprak ve VIII. kitaba ait 30. yaprak Stockholm Etnografya Müzesindedir. Diğer nüsha ise Berlin Branderburg Bilimler Akademisi Turfan koleksiyonunda bulunan parçalardır (Karahan, 2013; Kaya, 2021; Sertkaya, 1995).

10 kitap, 31 bölümden oluşan Altun Yaruk'un kitap ve bölümleri 1908'den itibaren farklı araştırmacılar tarafından çalışılmıştır. Eser üzerinde Friedrich Wilhelm Karl Müller, Friedrich Wilhelm Radloff, Malov, Willy Bang, Annemarie von Gabain, Peter Zieme, Klaus Röhrborn ve Jens Wilkens gibi araştırmacıların yanı sıra Türkiye'de; Saadet Çağatay, Özlem Ayazlı, Mehmet Turgut Berbercan, Engin Çetin, Zemire Gulcalı, Hacer Tokyürek, Erdem Uçar, Mehmet Ölmez ve Ceval Kaya'nın çalışmaları mevcuttur (Canan, 2015; Karahan, 2013; Ölmez, 2017; Sertkaya, 1995 ; Uçar, 2013).

Altun Yaruk (Giriş, Metin ve Dizin) adlı eser, Ceval Kaya tarafından ilk olarak 1989 yılında, Muharrem Ergin'in danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmış ve 1994 yılında Türk Dil Kurumu tarafından kitap olarak basılmıştır. Kitabın 2. baskısı, metinle ilgili yapılan diğer çalışmalar ve Radloff-Malov yayını da dikkate alınarak 2021 yılının Ekim ayında yapılmıştır.

Eser; *Giriş, Metin ve Dizin* olarak üç bölümde incelenmiştir. *Giriş* bölümünde eserin adı, içeriği, çeviricisi, çevirinin tarihi, dili ve bölümleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra kitap ve bölümlerin her birinin isimleri verilmiştir (Kaya, 1989, 1994, 2021).

“I. Kitap:

1. Bölüm: *Başlag* “Başlangıç” (str. 791-1138) (Nobel 1958:3-15).

2. Bölüm: *Kirtüdin kelmişleriniñ özin yaşın okıtmak* “Hakikatten gelmişlerin hayatını anlatmak” (str.1139-1867) (Nobel 1958:15-40)” (s.30)

Nüshalar ayrıntılı şekilde açıklandıktan sonra Petersburg yazmasındaki mevcut ve eksik yaprakların sayısı yüzdelik dilimleriyle gösterilmiştir. Berlin’deki belgeler ise katalog ve metin numaralarıyla birlikte listelenmiştir:

Kitap	Mevcut	Eksik	Toplam
III. Kitap	36	1	37

.

.

.

Toplam	355 (%85,5)	60 (%14,5)	415 (%100)
Belge	Katalog	Metin	
Mz 554 + U 2429	Ehlers 99, Raschmann 308	8287-8307	

Nüshaların listelenmesinden sonra Altun Yaruk hakkında bugüne dek yapılan çalışmalar kronolojik olarak sıralanmış, ardından metnin incelendiği kitap ve bölümlerin yayınları verilmiştir (Kaya, 1989, 1994, 2021).

Başka Dillerdeki Paralelleri başlığı altında metnin Sanskritçesi ve Uygurca metne kaynaklık eden Çince çevirisi hakkında kısaca bilgi verilmiştir (Kaya, 1989, 1994, 2021).

Metot başlığı altında transkripsiyon, transliterasyon ve eklerin yazımı için nelerin göz önünde bulundurulduğuna değinilmiş, metinde ve dizinde yapılan değişiklikler özetlenmiştir. Bu bölüm, kitabın okunup değerlendirilebilmesi ve ilk baskıyla karşılaştırılabilmesi açısından kolaylık sağlamıştır (Kaya, 1989, 1994, 2021).

Varyantlı Madde Başları’nda, Petersburg nüshası ve diğer yazma parçalardaki varyantlı beş yüz altmış kelime sıralanmıştır. *Giriş* bölümünün sonunda okunmuş ya da köken bilgisi bakımından sorunlu kelimelere yer verilmiştir. İlk baskıdaki bazı sorunlu kelimeler açıklığa kavuşturulurken açıklanamayan yeni kelimeler de ikinci baskıya eklenmiştir (Kaya, 1989, 1994, 2021).

İlk baskıda *Giriş* bölümünün sonunda bulunan Kelimelerin ve *Madde Başlarının Ön Seslere Göre Dağılımı* tablosu ikinci baskıda yoktur. *Madde başlarının Dillere Göre Dağılımı* tablosu ise bu baskıda *Genel Dizin*’den sonra yer almıştır. Bu tabloya göre; yapım eki almış yabancı

kelimeler ve birden çok kelimededen oluşan madde başları Türkçe kabul edilmiş, ilk baskıdaki okuyuştan farklı olarak iki tane Moğolca (vırgarsun, nayrag), bir tane de Partça (mırau) kelime tespit edilmiştir (Kaya, 1989, 1994, 2021).

Metin bölümünde, en hacimli ve tam metin olan Petersburg nüshasının tamamının transkripsiyonu yapılmıştır. Eksik ve dağılmış parçalar Çince metinden hareketle tamamlanmış ve nüshalardaki farklı okuyuşlara dipnotlarda değinilmiştir. Türkçe olmayan kelimelerin transliterasyonu yapılmıştır. Ek başında *d, l, n, r* seslerinden sonra *t*; diğer seslerden sonra ise *d* sesi tercih edilmiştir: “... ol balıkdaki kişiler ötrü” (s. 97). “türlüg köñülte eñilki kevmek” (s. 163). Metnin sonunda, Altun Yaruk’un yazılma sebebinin ve sevabın gönderildiği kişilerin adlarının yazıldığı, dua ile son bulan *Buyan Evirmek* bölümü bulunur. Metin hazırlanırken son döneme kadar yapılan çalışmalar ve yeni okuyuşlar değerlendirilmiş, okuma hataları düzeltilmiştir (Kaya, 1989, 1994, 2021).

Dizin bölümü; *Genel Dizin*, *Çekim Ekleri Dizini*, *Sıklık Dizini* ve *Tersten Dizin* olarak dört grupta ele alınmıştır. *Genel Dizin*’de üç bin altı yüz kırk bir (3641) kelimenin kökeni, kaynak dildeki yazılışı, metinde yer aldığı satır numaralarıyla verilmiştir. Eserin Türkiye Türkçesi çevirisi yapılmadığından, bu bölümde kelimelerin anlamlarına yer verilmemiştir. *Çekim Ekleri Dizini*’nde metinde bulunan tüm çekim ekleri ve bu ekleri alan kelimeler, ilk seslerine göre (Kara, 2016, s. 182). alfabetik sıralanmıştır. *Sıklık Dizini*’nde kelimelerin metinde görülme sayısı verilmiştir. *Tersten Dizin*’de kelimeler, son seslerine göre alfabetik sıralanmıştır (Kaya, 1989, 1994, 2021).

Eski Uygur edebiyatının en temel ve hacimli kaynağını oluşturan Altun Yaruk üzerine çok sayıda yayın yapılmış; eserin kitap ve bölümlerinin transkripsiyonu, çevirisi ve grameri farklı araştırmacılar tarafından yayınlanmıştır. Kitabın ilk baskı yılı olan 1994’ten son zamanlara dek yapılan çalışmalarla birlikte farklı araştırmacılarca eksik ve hatalı kısımlar onarılmış, okunamayan bazı kelimeler okunmuştur. Eserin başında yer alan *Kaynakça* kısmı yeni yayınlar ve çalışmalarla zenginleştirilmiştir. Elimizdeki kitap, incelenen metne ve metin hakkında yapılan çalışmalara toplu bir bakış kazandırması bakımından Eski Türk Dili araştırmalarına kaynaklık etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Canan, S. (2015). Türkiye’de yapılan Altun Yaruk Sudur çalışmaları üzerine bir değerlendirme. *Mustafa Öztürk’e Armağan*, İstanbul, 181-192.
- Kaya, C. (1989). *Altun Yaruk (Suvarnaprabhasottama-sutra) giriş-metin-dizin*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk (giriş, metin ve dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk (giriş, metin ve dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kara, F. (2016). “Türk Dili” çalışmalarında dizin meselesi üzerine. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, (55), 179-207.
- Karahan, F. (2013). “Altun Yaruk” ile ilgili Türkiye’deki çalışmalara bir bakış. *Dil Araştırmaları*, (12), 277–287.
- Ölmez, M. (2017). *Köktürkçe ve Eski Uygurca dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Sertkaya, O. M. (1997). Türkiye’de Uygur Türkçesi araştırmaları tarihine bir bakış ve Eski Uygur Türkçesi üzerine Türkiye’de yapılan son çalışmalar. *TDAY Belleten*, 43, 411–431.
- Uçar, E. (2013). Altun Yaruk Sudur Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Açıklamalı Bir Kaynakça Denemesi. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 227–251.

